

ELS TREBALLS D'EXCAVACIÓ I ADEQUACIÓ A LA VIL·LA DEL PLA DE L'HORTA

Ana COSTA, Lluís PALAHÍ, Josep Maria NOLLA, David VIVÓ*

INTRODUCCIÓ

La vil·la romana del Pla de l'Horta es troba ubicada a uns quatre quilòmetres al nord de la ciutat de Girona, dins del municipi de Sarrià de Ter, a l'extrem nord oest de l'anomenat pla de Girona. Aquesta plana, creada en gran mesura pels cursos dels rius Ter i Onyar, però també del Güell, és extraordinàriament rica en recursos hídrics.

La vil·la es va construir arrecerada contra el vessant oriental del turó, obert a la plana que s'estenia cap a llevant fins que a uns cinc-cents metres finalitzava a la llera del riu Ter. Pràcticament en línia recta respecte al nucli central de la vil·la se situava el gual pel qual la Via Augusta, provinent del nord, travessava el riu Ter per dirigir-se seguidament a la ciutat de *Gerunda*.

Uns dos-cents metres al sud oest del jaciment circula la riera d'en Xuncla, de la qual un aqüeducte soterrani prenia l'aigua amb la qual s'abastia la vil·la.

Les restes se situen en un paratge densament urbanitzat en l'actualitat però que fins fa cinquanta anys era completament ocupat per camps de conreu. Descobert l'any 1970 durant les obres de construcció d'un bloc d'edificis, una part del jaciment (aquella en la que es varen trobar diversos mosaics) va quedar protegida dins un espai de propietat pública mentre que la resta va ser engolida pel procés urbanitzador dels anys setanta del s. XX. Pel que fa a la finca de propietat pública, aquesta constitueix una plataforma allargassada i planera a ponent d'un conjunt de blocs de pisos i a l'est de l'autopista AP7. Originalment aquest era un espai en pendent, d'oest a est, a la part baixa del vessant oriental del petit turó que tanca el sector per l'oest (on se situa actualment l'auto-

pista). La plataforma planera actual es va crear de forma parcialment artificial, precisament després de descobrir la vil·la i de cara a la seva protecció.

EL PROJECTE ACTUAL

L'any 2008 el Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria del Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, conjuntament amb la Diputació de Girona i l'Ajuntament de Sarrià de Ter, varen iniciar un ambiciós projecte pluridisciplinar que tenia com a objectiu final l'excavació, l'estudi, la consolidació i l'adequació de la vil·la romana del Pla de l'Horta.

Científicament l'estudi s'emmarca en un projecte de llarg abast d'estudi dels processos d'implantació territorial des d'època ibèrica fins a finals del període romà a les *ciuitates* d'*Emporiae* i *Gerunda*, i en ell s'excaven altres jaciments com el del poblat ibèric i *castellum* de sant Julià de Ramis, la vil·la romana de sant Menna de Vilablareix, o, des del 2014, la vil·la romana del Collet de Sant Antoni de Calonge. Tots aquests estudis s'emmarcaven inicialment en un projecte inclòs dins els programes d'I+D finançats pel Ministeri d'Educació i Ciència amb el títol Del oppidum a la *ciuitas*. Anàlisis de un proceso histórico en el nordeste peninsular (HUM2007-62486/HIST) renovat el 2010 (HAR-2010-16458) i el 2013 (HAR2013-40778-P). Des de l'any 2017 els treballs s'insereixen en un nou projecte ministerial "Ager *Mutabilis*. La explotación del territorio de *Emporiae* y *Gerunda* durante la república y el alto imperio romano" (HAR2016-75466-P), fet que ha garantit la continuïtat dels treballs científics en el jaciment.

Els treballs també s'han anat integrat en d'al-

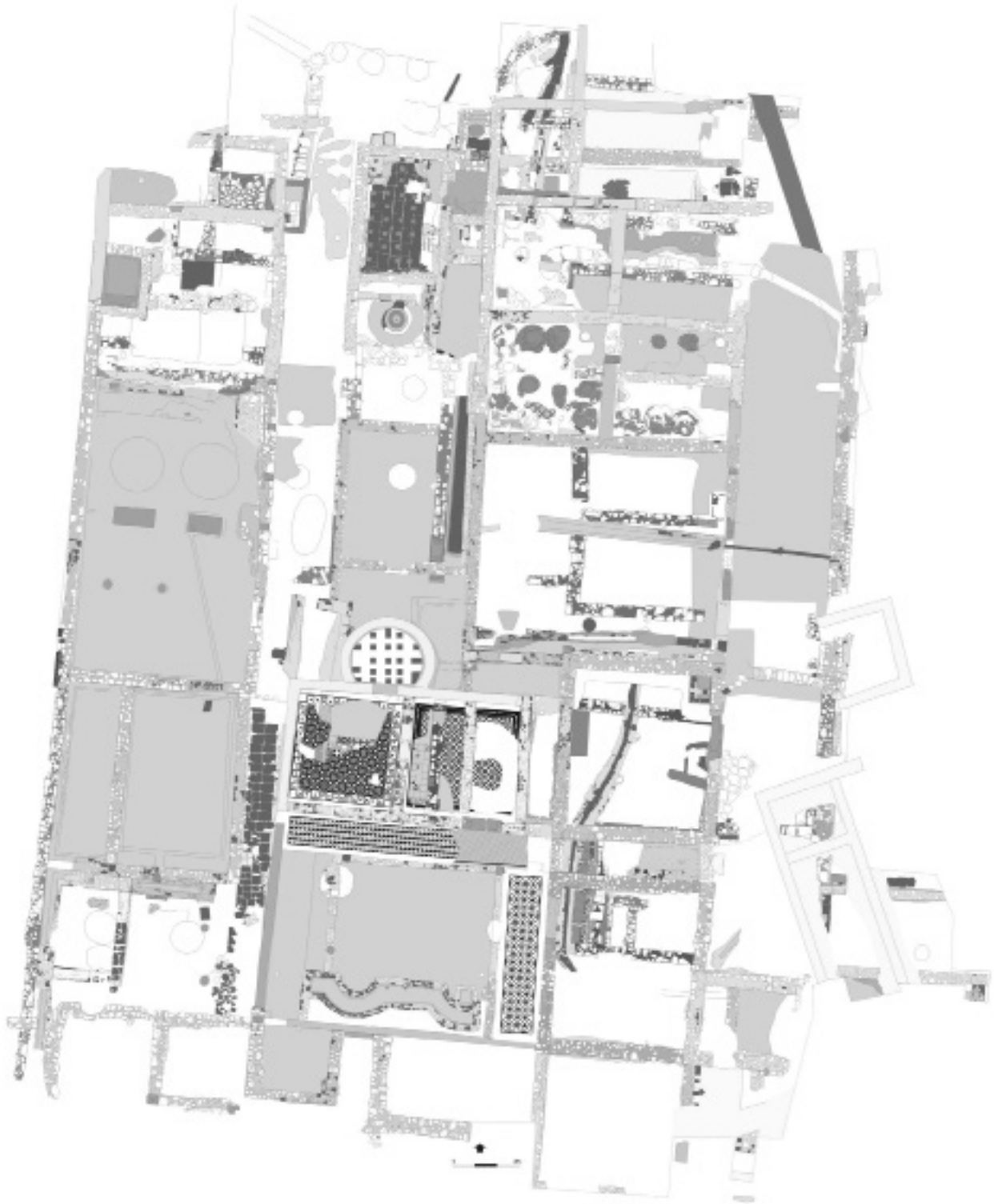

Figura 1. Planta general de la vil·la del Pla de l'Horta.

tres projectes. Entre el 2008 i 2013 es van poder acollir a les convocatòries de subvencions competitives de la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya. Entre el 2014 i el 2017 es va obtenir un Projecte de recerca Quadriennal de la Generalitat de Catalunya: "Transformacions en les pautes d'hàbitat i

explotació territorial a l'ager de *Gerunda* i *Emporiae* (segles III-VIII dC)."

TREBALLS ARQUEOLÒGICS REALITZATS

Durant les campanyes realitzades al bien-

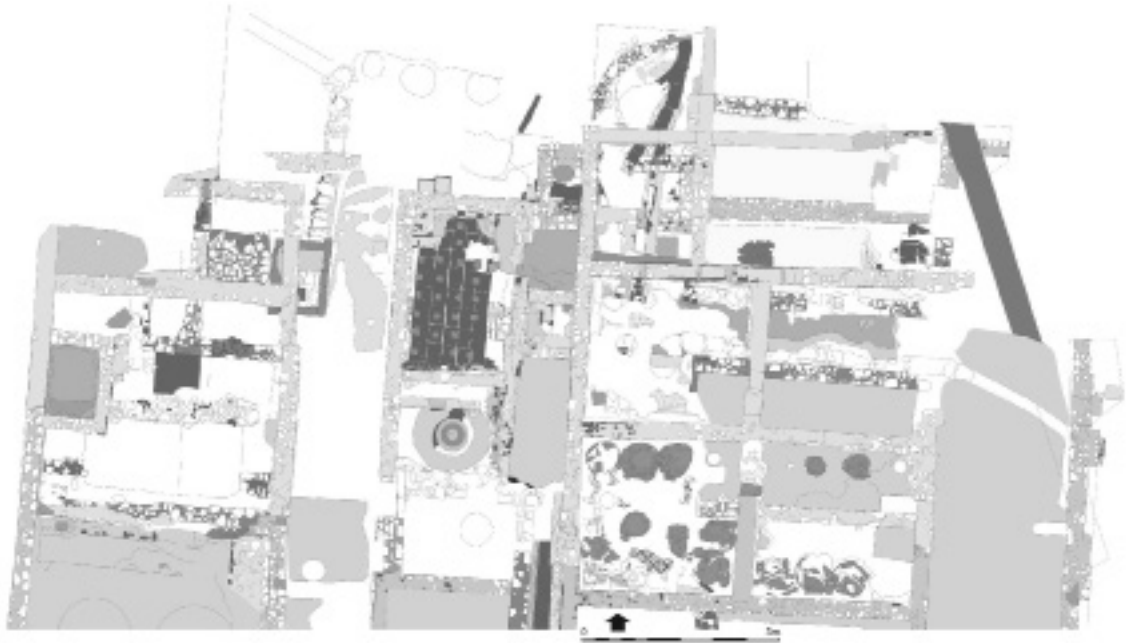

Figura 2. Planta dels principals espais excavats el bienni 2016-2017.

ni 2016-2017 es va completar l'excavació de l'edifici residencial assolint la façana septentrional del mateix, i es va començar a excavar el que es comença a dibuixar com un gran espai obert, amb estructures de caire productiu, ubicat al nord de la *pars urbana* i del *torcularium*.

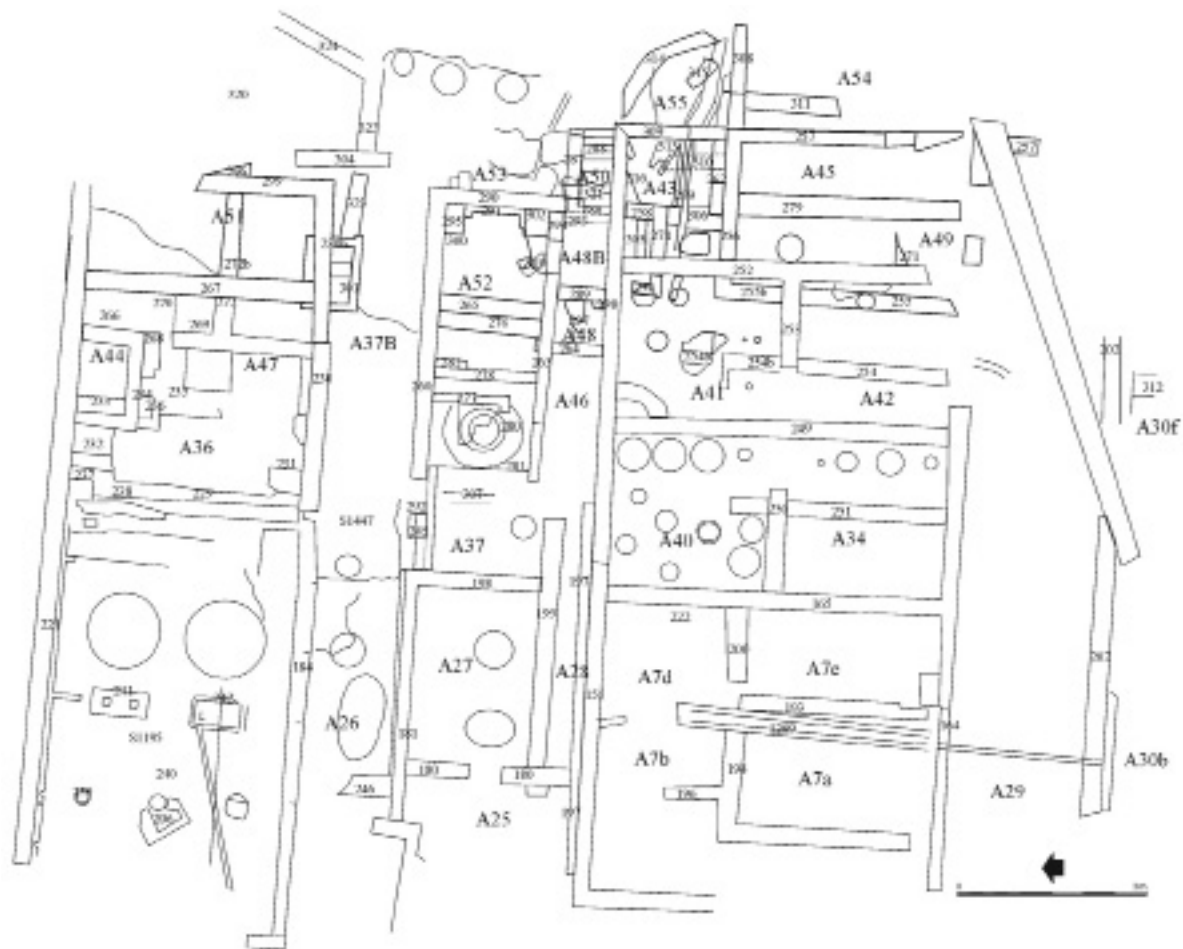
Àmbit 37B

Passadís allargassat entre l'edifici residencial i els espais industrials, al nord de l'A26, del qual representa una continuïtat natural.

L'excavació ha posat al descobert les restes de dos paviments de morter de calç. Els dos es conservaven de forma molt irregular, amb grans espais on no se'n conservava cap traça. Tot i això, es va poder apreciar com el paviment superior s'entregava contra el mur oriental, mentre que l'inferior (situat escassos centímetres per sota d'aquell), no ho feia, separat del mur per una petita rasa de poca profunditat. Aquesta rasa correspondria a una reparació del parament, i no a la seva rasa constructiva, ja que aprofundeix molt poc i no arriba ni molt menys a la cota inferior del parament.

El paviment inferior estava retallat a la banda oest. En aquest espai ha aparegut una canalització coberta amb lloses de pedra, connectada amb una estructura quadrangular (M-301). No queda clar que el retall al paviment correspongui a la construcció de la canal, ja que aquesta connecta amb l'estructura M-301 i el paviment entrega contra aquesta mateixa estructura, raó per la qual el retall podria haver-se realitzat per fer una reparació, fet que explicaria la col·locació d'un nou paviment.

L'estructura M-301 és una plataforma quadrangular emmarcada per blocs de sorrenca ben aïllats i escairats, alguns dotats d'encoixinat. Les peces no acaben d'encaixar correctament i alguns d'aquests encoixinats apareixen parcialment trencats, fet que fa pensar en un possible desplaçament o reaprofitament d'aquests elements. Aquesta estructura apareix parcialment coberta pel mur est dels àmbits A47 i A51. El terç nord de l'estructura estava coberta amb un *opus signinum* que recobreix part dels blocs de l'entorn, mentre que la resta de la mateixa podria haver funcionat com una trapa o punt de captació o recollida de líquids. Per l'interior hi circula la canalització suara descrita.

288

Figura 3. Planta del sector excavat amb indicació d'àmbits i murs

Àmbit 41

Aquesta cambra es va excavar en el seu moment fins a nivell de pavimentació (Palahí *et al.* 2016). Solament allà on el paviment de mosaic de la cambra no es conservava, es va eliminar la preparació, fet que va posar al descobert una successió de murs i paviments que solament es podien apreciar de forma molt parcial. Un dels principals problemes és que en aquest espai s'apreciava una successió de dos paviments d'*opus signinum* i un possible paviment de lloses, associats a diversos murs que formarien part d'una estructuració diferent a la que es pot apreciar actualment. L'excavació parcial d'aquest espai ha permès clarificar algunes de les qüestions plantejades. El primer que es va poder determinar és la raó de la successió de paviments de *signinum* i el curiós paviment de lloses. Aquest no era tal sinó una canalització orientada d'oest a est, que es prolonga dins l'A42 i continua dins el porticat (A29) on gira en direcció sud -per evitar la façana del porticat nord del peristil- i desguassar dins el

pati (A30). El primer dels paviments d'*opus signinum* constituïa la pavimentació d'un llarg passadís. A mitjans del s. I dC el paviment es va tallar per col·locar-hi la canalització coberta de lloses i després es va tornar a cobrir la zona amb un nou sòl d'*opus signinum*, mantenint, però, l'estructuració original.

L'excavació també ha permès determinar altres qüestions. Així, es va localitzar el gir del mur M-254 en direcció sud, fet que permet reconstruir l'estructuració original de l'espai, una estança situada a cavall entre els àmbits 41, 42, 34 i 40.

Finalment, a l'angle nord-est de l'estança es va identificar l'angle d'un espai format pels murs M-275 i M-274 i que no és altra cosa que la prolongació dins aquest espai del possible dipòsit o banyera identificat dins els A43 i 48B. A migdia d'aquesta estructura també es va localitzar la prolongació de la canalització M-259 que travessa l'A43 de sud a nord. Un tram d'aquesta mateixa canalització es va identificar

en un retall practicat per encaixar-hi un *dolium* situat al centre de l'estança, on sembla connectar amb la claveguera coberta amb lloses, tot i que no queda clar si aquesta la talla o arriben a funcionar conjuntament.

Àmbit 43

Excavat en part en campanyes anteriors, els darrers treballs han acabat de definir els límits d'aquest espai i han permès acabar-ne l'excavació. El parament nord (M-309) és un mur solidari amb el límit occidental de l'espai, construït molt probablement a principis del s. IV. Originalment presentava una porta a l'extrem est, que posteriorment va ser tapiada (M-309B).

Mentre la banda occidental de l'estança apareixia afectada per un forat realitzat en època baiximperial, al quadrant nord-est es conservava un nivell de circulació de rierencs. Per sota d'aquest paviment es va identificar un mur (M-310) que solament conservava una filada, construït amb rierencs lligats amb fang i que se situava davant per davant d'on, posteriorment, se situarà la porta.

A la part baixa de la cambra es varen identificar dues canalitzacions construïdes amb murs de rajols lligats amb morter i amb solera i coberta de *tegulae*. Les dues canalitzacions apareixien molt destruïdes per un retall d'època tardana que afecta el quadrant nord-oest de l'espai. Sembla que les dues s'ajuntarien al centre de l'estança.

Pel que fa a les estructures, aquest és un espai de gran complexitat, que afecta interpretativament també als espais de l'entorn.

Així, per exemple, el mur M-256 està compost en realitat per tres estructures diferents. També els murs oest i nord presenten algunes complexitats. Ambdós són unitaris i es varen construir a principis del s. IV. En ambdós s'aprecia clarament el canvi entre la banquetta (feta amb grans rierencs lligats amb morter i de perfil força irregular) i l'alçat, molt més regular i en el qual es conserven traces d'arrebossat. En el moment de construir aquests murs el nivell de circulació de l'espai se situava a una cota més alta que les de l'entorn i disposava d'una porta a la banda est. Posteriorment la porta va ser tapiada.

Àmbit 48

Espai allargassat orientat de nord a sud. Aquesta estructuració correspon a la gran reforma realitzada a cavall entre els ss. II i III dC, ja que anteriorment les estructures d'aquest espai es prolongaven cap a llevant, continuant dins els A41 i 43.

La part superior de l'estratigrafia està composta pels mateixos nivells de rebliment del s. IV que ocupen tot el sector i que corresponen a l'elevació del nivell de circulació realitzada en aquells moments. Pràcticament afaitat a la cota del nivell de circulació es va localitzar el mur M-289, dividint-se l'espai en A48 i 48B. Pel que fa a l'A48, situat al sud del mur, entre aquest i el mur M-264, presenta una certa complexitat estructural. El primer que cal assenyalar és que cap dels murs que actualment delimiten l'espai es corresponen a l'estructuració original del mateix. L'element més antic sembla configurat per un petit *praefurnium* (M-297) lligat al funcionament de l'A52. Es tracta d'una estructura retallada a les argiles del subsòl, construïda amb rajols (tot emprant peces de diferents gruixos que creen filades irregulars) amb la solera de rajols i la coberta formada amb bipedals. Aquesta estructura presenta un acusat pendent en direcció oest, on se situa l'hipocaust de l'A52. El *praefurnium* anava cobert amb un paviment de *signinum* que es disposava directament sobre els bipedals. Sobre aquest paviment de *signinum* s'hi assenta part del mur M-264. Aquest parament presenta una estructura peculiar, ja que la part conservada (afaitat a nivell de paviment) presenta una orientació rectilínia est - oest i finalitza dins l'A52, on apareix com una mena de falsa pilastra de rajols. Dins l'A48, la cara nord del mur presenta una forma corba, creant un petit absis, arrebossat de *signinum* una petita banyera semicircular. En principi tant el paviment com el *praefurnium* haurien de continuar dins l'A52, però per la banda oest el mur M-263, apareix com un parament unitari on solament afloren un lateral de la boca del suposat forn i l'extrem de rajol del mur M-264. Això indicaria que tot el mur M-263 va ser remodelat en una reforma posterior.

Àmbit 48B

Espai que ocupa la meitat nord de l'A48. L'àmbit 50 (un espai afegit amb posterioritat al re-

bliment de tot el sector realitzat al s. IV) el cobreix parcialment per la banda nord. Els nivells superiors corresponen al rebliment del s. IV. L'espai està pavimentat amb un *opus signinum* que passa per sota del mur oriental i continua dins l'A43, i probablement també dins l'A41. Aquest paviment presenta una mitja canya a la banda nord i apareix força malmès a la banda sud, on és possible que també disposés de mitja canya. Tot i la mitja canya, cap dels murs de l'entorn presenta cap traça d'arrebossat de *signinum*.

Àmbit 50

Caixa d'escaleres de forma més o menys quadrangular construïda contra el mur M-197. Els murs perimetrals estan formats per pedres irregulars disposades de forma poc acurada i relligades amb morter. Es conserven quatre graons (de 16 cm. d'alçada cada un) i probablement manquen un graó inferior i la plataforma superior.

Per sota d'aquesta estructura s'ha identificat una estructura anterior, una canalització, orientada d'oest a est, amb parets de fragments de rajol lligats amb morter i un sol de *tegulae*. No es conservava la coberta. La canalització sembla iniciar-se a l'angle nord-est del *caldarium* dels banys, on el mur presenta un encaix semicircular que podria correspondre al baixant de l'aigua del sostre. Cap indici fa pensar que recollís l'aigua de la banyera de les termes. Curiosament aquesta canalització no sembla correspondre's amb cap de les que es varen identificar dins l'A43, que porten orientacions diferents, tot i que segurament havia de desguassar en la més occidental d'aquelles.

Àmbit 51

Cambra de planta rectangular, de la qual manca per excavar l'angle nord-oest. L'estructuració final dibuixa una cambra de planta rectangular amb murs de pedra lligada amb morter, però aquesta forma és fruit d'una reforma. A l'interior de la cambra es conserva part d'un paviment de morter, que apareix solament a l'angle sud-oest de l'espai i que presenta una acusada inclinació en direcció nord-est. L'espai apareix dividit en dos espais per un mur orientat nord-sud (M-272B). Aquest mur presenta dues fases. La part superior està formada per

pedres lligades amb morter i corresponen a la darrera estructuració de l'espai, mentre que la part inferior (lligada amb fang) correspon a una fase anterior, en la qual els actuals murs perimetrals no existien i que cal relacionar amb les estructures localitzades als àmbits 47 i 37B.

Al'est d'aquest mur es conservava un paviment de lloses. Aquest paviment solament ocupava (o es conservava) a la meitat sud de l'espai. Al costat d'aquest paviment -en un sector on aquest no existia o no es conservava- va aparèixer l'angle nord-oest de l'estructura M-301 parcialment cobert per un *opus signinum*.

Àmbit 52

La cambra presenta una estructura rectangular, orientada de nord a sud. Estratigràficament els nivells superiors corresponen al gran rebliment del sector del s. IV. Amb aquests nivells de rebliment o amb les fases tardanes de la cambra, cal relacionar els dos murs que ocupen el centre de l'espai. El més modern és el mur M-265, i a tocar aquest, però a una cota inferior, se situa el mur M-276, de pedra lligada amb morter i que pertany a una reutilització de l'espai. Els dos murs s'assenten directament sobre els nivells de rebliment de l'espai, però (a manca de l'estudi detallat dels materials), el mur inferior correspon a una reforma de finals del s. II, mentre que el superior és un segle posterior. Per sota dels nivells de rebliment del s. IV es localitzen les restes d'un paviment d'*opus signinum* que es conserva en molt mal estat i que de fet solament es va poder identificar en dos punts. El paviment s'assenta parcialment sobre dos bipedals de l'hipocaust, però és fruit d'un reaprofitament ja que en altres punts (sobretot al nord-est) on l'estructura de l'hipocaust no es conserva tan sencera (i a la zona central suara esmentada), s'aprecia clarament com el paviment es va construir sobre un nivell d'enderroc i cap relació directa té amb l'hipocaust. Sobre el paviment es va construir una estructura que actualment solament es conserva de forma parcial, amb una peculiar forma de U (M-291). No existeix cap mitja canya que relligui paviment i estructura. També s'assenta sobre el paviment un petit muret localitzat a la banda nord-oest (M-300).

El paviment es va construir sobre un potent nivell d'enderroc on hi abunden els fragments de bipedals, teules, *pilae* i bobines que componen

les restes d'un hipocaust precedent. Aquest disposava d'un paviment inferior de *tegulae* (disposades amb les ales laterals a la cara inferior) i tot un seguit de *pilae* quadrangulars de rajol. La coberta de l'hipocaust era formada per bipedals. A la banda sud un muret de rajoles substitueix a les *pilae* com element de suport dels bipedals.

Als dos angles de la banda nord se situen dues estructures quadrangulars de rajol (M-295 i 302) que, per paral·lels amb altres cambres amb hipocaust similars, indicarien la ubicació de la banyera de l'estança.

El mur de la banda est (M-263) és una estructura remodelada en diverses ocasions. En ell s'hi aprecien dues portes tapiades i una remodelació a la banda nord, quan es va obrir una porta que comunicava l'espai amb l'A48B. A més, tot sembla indicar que en aquest sector podria haver-hi existit un segon *praefurnium*.

Àmbit 53

Gran espai situat al nord dels àmbits 37B, 51 i 52. Correspon a un espai obert. Els nivells superiors corresponen a nivells de reblliment disposats en el moment d'elevació de tot el sector oest de la vil·la al s. IV. Aquests nivells cobreixen dos paviments diferents. Així, mentre la zona sud estava pavimentada amb un sòl de morter, la zona nord estava coberta amb un sòl de lloses fetes amb pedres planes de diferents mides. L'element que separa ambdues pavimentacions està format per tres retalls de planta circular, que, tot i no conservar-ne al seu interior cap traça, semblen correspondre a encaixos per dolis. Aquests devien ser extrets en el moment d'elevat-se el nivell de circulació del sector.

Dins aquest mateix espai s'han localitzat diferents canalitzacions. A la ja descrita a l'A50, situada a l'angle sud-est de l'espai cal afegir-n'hi una en direcció nord - sud que prolonga en aquesta direcció la canalització localitzada dins l'A37B i que té el seu punt d'origen en l'estructura M-301. La seva inclinació és sud - nord.

Una segona canalització, molt malmesa, s'ha localitzat a l'extrem oest de l'espai. Aquesta -orientada de nord-oest a sud-est i amb inclinació cap al sud- es conserva de forma irregular, sense coberta, amb parets de rajols i morter i

sòl de *tegulae*. No sembla correspondre a una derivació de la que acabem de descriure, ja que, tot i que ambdues es creuen, la que ens ocupa se situaria a una cota més alta, fins al punt que s'ha perdut completament en bona part del seu recorregut.

Una tercera canalització, situada a la banda est, és d'estructura molt més simple. Construïda amb *imbrices*, es conserva de força parcial i podria haver recollit l'aigua del sostre en substitució de la ubicada dins l'A50.

Àmbit 54

Espai situat a l'angle nord-est del sector excavat. Els límits nord i est encara no s'han assolit, però cal ressenyar que a la banda est hi ha un gran retall realitzat a finals del s. XX que ha malmès quasi tota l'estratigrafia. En època baiximperial aquest sector sembla format part d'un espai obert situat més enllà de la façana nord de l'edifici residencial. En fases anteriors la banda sud de l'espai estava integrada dins l'A45, constituint el mur M-311 la façana nord de l'edifici senyorial.

Un mur de contenció (M-308) s'endinsa en direcció nord, separant dos espais (A54 i 55), que varen funcionar a dues cotes diferents, marcant un terrassament del terreny

Àmbit 55

Espai obert situat al nord de l'A43, fora de l'edifici residencial, entre els espais A54 i A55, configurant una terrassa de transició, que en alguns moments sembla funcionar comunicant els dos espais suara esmentats.

Una estructura de pedres travessa de sud-oest a nord-est l'espai, marcant un camí que comunicaria la terrassa inferior (A54) amb l'esplanada superior (A53) i l'escala (A50).

A la part inferior del sector est de la cambra s'ha localitzat la continuació de les clavegueres identificades dins l'àmbit 43. En aquest espai les dues canalitzacions es fusionen en una sola, que ressegueix en direcció nord el mur M-308

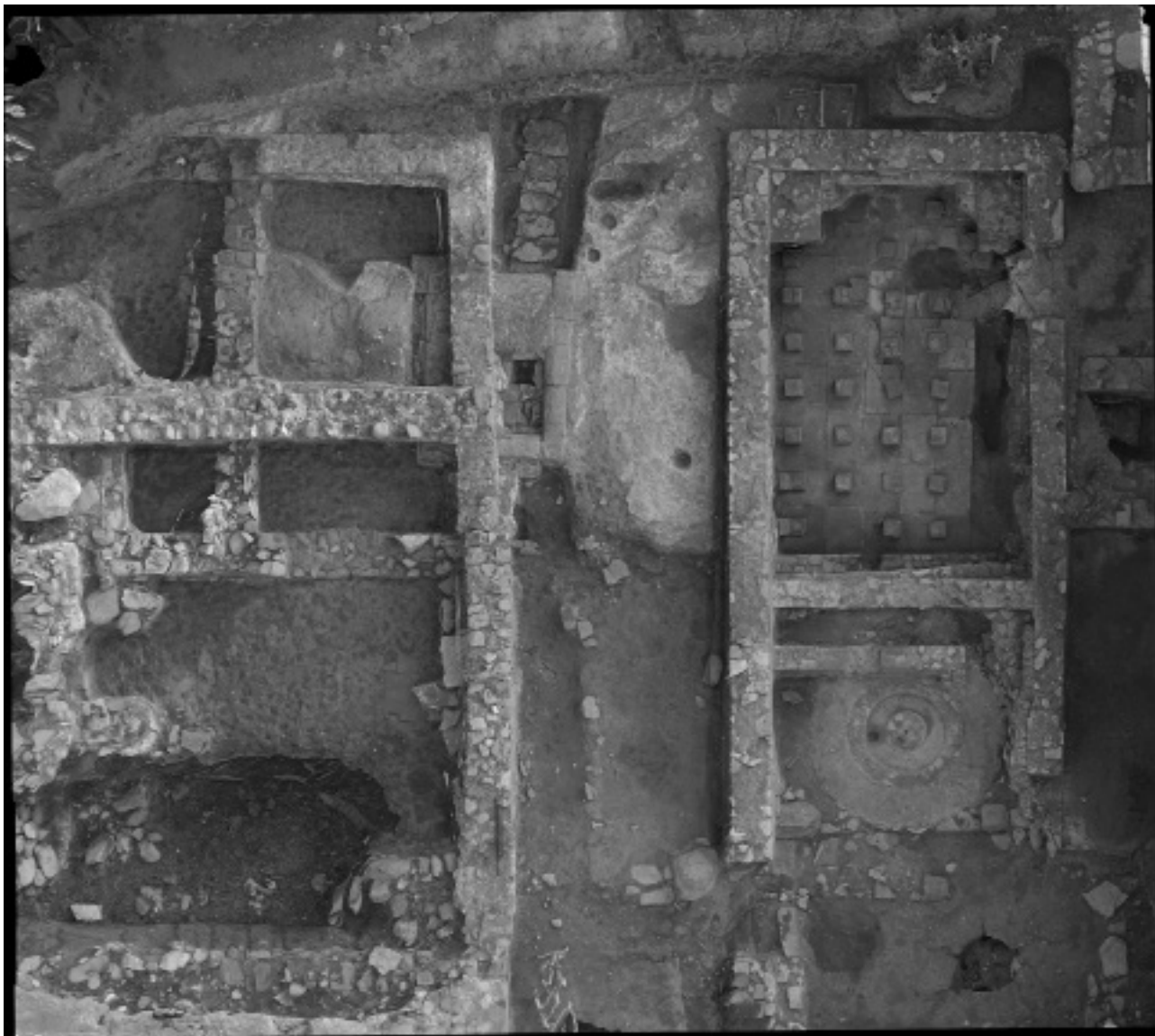

Figura 4. Vista aèria del sector termal i dels espais industrials del sector nord de la vil·la

292

Àmbit 56

Per comprovar l'existència d'un peristil a la banda est de l'edifici, es va decidir realitzar un petit sondeig a la zona on hauria d'aflorar el mur exterior de l'ambulacre nord del peristil partint de la posició de l'ambulacre sud i la teòrica posició central del gran *oecus* A7. De fet l'excavació es va limitar a un petit sondeig, que va posar al descobert dos llargs fonaments nord-sud, i solament a l'espai entre ambdós es va poder recuperar un tram del mur de façana del porticat (M-202) i un segon mur (M-312) en direcció est-oest, confirmant l'existència d'aquesta ala porticada i, per tant, d'un gran peristil a aquest sector. Una de les dades interessants és que el mur del porticat M-202 es prolonga més enllà del mur transversal (M-312), indicant que l'ala est-oest és un afegit a l'estructuració original.

Quelcom similar es podia apreciar a l'ala sud del mateix peristil (A39). L'excavació es va limitar a l'extracció dels nivells superiors i la identificació dels murs, reservant l'excavació en extensió a l'eliminació dels perfils de terra existents al sector, que permetin l'ampliació dels treballs.

CONCLUSIONS DE LES ACTUACIONS

Els treballs realitzats en el bienni 2016-2017 han permès completar algunes informacions puntuals referents a l'edifici residencial que matisen i completen algunes qüestions referents a l'evolució de la vil·la. Atès que per motius d'espai no podem repassar tots aquests elements, centrarem aquestes conclusions en les dues principals novetats aportades per les

Figura 5. Restes del *labrum* del *frigidarium* dels banys.

excavacions: els banys i la zona oberta situada al nord de l'edifici residencial.

Els banys

El quadrant nord-oest de l'edifici era ocupat en època augustal per un petit conjunt termal. Al conjunt s'hi accediria a través d'un passadís que comunicaria el porticat de llevant amb una sala situada a cavall entre els àmbits A40, 41 i 46. D'aquesta sala poc en coneixem, excepte els seus límits, i les traces, conservades a l'A46, d'un paviment de mosaic.

L'element central del conjunt el constitueix una cambra amb hipocaust (A52), el *caldarium* del conjunt. L'àmbit 52 és un espai amb importants reformes de fases posteriors i, per exemple, el mur que actualment tanca l'espai per llevant (M-263) és el resultat de tot un seguit de reformes. Es tracta d'una estança quadrangular en la qual es conserven les *pilae* de l'hipocaust, un conjunt de pilars quadrangulars de rajol assentats sobre un paviment de *tegulae*. A la banda nord s'hi disposen dues estructures quadrangulars de rajol (M-295 i 302) que afloraven per damunt del nivell de circulació (no conservat), i que emmarcarien l'espai ocupat per una de les banyeres, de planta rectangular. El *prae-furnium* del *caldarium* se situaria a llevant de la cambra. L'excavació de l'A48 ha posat al descobert aquesta estructura, construïda amb rajols i que presenta un important pendent est-oest. Aquest forn va ser tapiat en fases posteriors, i de fet, dins l'A52 solament s'observa el brancal sud de l'obertura. Al nord-est de la cambra es conserven uns blocs de pedra sorrenca disposats verticalment (M-303), associats a un important nivell de terres cremades que podrien pertànyer a un segon *prae-furnium*.

Figura 6. Restes de l'estructura M-301 i la canalització associada, vistes des del nord.

El problema en aquest cas és que se situaria dins l'A48B, un espai pavimentat amb un *opus signinum* d'una fase posterior, per sota del qual no s'ha prolongat l'excavació.

Pel que fa a l'A48, en ell no solament s'hi va localitzar el *prae-furnium*. El mur que tanca l'espai per migdia (M-264) presenta la peculiaritat de presentar un doble parament. Així, mentre la base es prolonga en direcció est, a l'extrem oest s'hi aprecia l'inici d'un petit absis, que, a més, presentava un arrebossat d'*opus signinum* a la banda nord. Aquesta estructura aniria associada a un paviment d'*opus signinum* i constituïria una petita banyera hemisfèrica associada al *caldarium*. Com hem comentat, una segona banyera se situaria a l'extrem nord, emmarcada entre les dues estructures quadrangulars de rajol que hem referit abans (M-295 i 302). Aquesta duplictat de banyeres explicaria l'existència de dos *prae-furnia* separats, tot i que no es poden descartar altres factors, com la possibilitat d'emprar la sala complementàriament com a *laconicum*.

Pel que fa a l'accés a l'A52, aquest es realitza-

va per l'angle sud-est, on s'aprecia clarament un tapiat en el mur. De fet el mur M-278, que tancava per migdia el *caldarium* originalment, girava cap al sud, marcant clarament aquest accés. L'estat de conservació d'aquest mur per sota del nivell de circulació original de la cambra fa que no es pugui descartar una segona porta que connectés aquest espai amb l'A37.

Al sud d'aquesta estança se situa un espai de difícil interpretació, molt afectat per les reformes posteriors i per la realització d'un gran forat de saqueig que va malmetre totes les estructures del seu extrem meridional (A37), afectant també algun dels espais veïns (A46 i 28).

La zona central d'aquest espai està ocupat per una estructura circular conservada arrasada a nivell de pavimentació (M-280). L'element central és un petit basament circular de morter, emmarcat dins una petita estructura circular lleument més baixa, revestida amb un *opus signinum* molt fi, pintat de vermell i amb una depressió a la banda oest. Tot el conjunt queda emmarcat per un paviment circular d'*opus signinum*. El problema que presenta aquesta estructura és que se situa a una cota més baixa que les estructures de l'entorn. Es tracta d'una estructura situada sobre una petita columna que, atesa la seva ubicació, caldria identificar com el *labrum* que presidiria el *frigidarium* del conjunt termal. La clau per entendre la diferència de cota cal cercar-la en l'angle nord-est de la cambra. En aquest espai es conserva una solera de pedra, rajols i morter sobre la qual s'assenta part del mur M-263. Aquest basament devia emmarcar originalment tot l'entorn de l'estructura, i compensar la diferència d'alçada, de tal manera que el paviment de *signinum* del *labrum* quedaria lleument enfonsat respecte l'entorn de la cambra.

A ponent d'aquesta estança se situava un espai que anava pavimentat amb un *opus tessellatum* que actualment és de color enterament negre (cal assenyalar que la part conservada és molt petita), tot i que la coloració sembla fruit d'un incendi que el va destruir (de fet a l'interior del reblliment d'obliteració de l'A52 es va recuperar una bossada de tesselles, totes elles negres per efecte del foc, que podrien provenir d'aquest espai).

Aquesta cambra (A46) que connectaria directament tant amb el *frigidarium* com amb el

Figura 7. Restes de l'escala al nord del conjunt (A50).

caldarium podria haver actuat com a vestidor (*apodyterium*) i espai distribuïdor. De ser així l'accés es realitzaria des de l'A7/28, o des de l'àmbit situat a llevant (A34/42).

En època flàvia el conjunt va ser destruït, en un projecte de reforma que no va acabar de reeixir. L'hipocaust va ser destruït i també ho fou el *labrum*. Tot sembla indicar que el nou conjunt termal preveia una inversió en la disposició de les sales. El *caldarium* havia de servir de sala freda com semblen demostrar-ho tant la destrucció de l'hipocaust com l'intent de construir una banyera de planta quadrangular dins l'A48B. Per contra, sobre el *labrum* s'hi va començar a construir un mur que disposava d'una arcada central que hauria servit de boca per un nou *praefurnium*.

El projecte va ser abandonat en les seves fases inicials. De fet, la nova banyera es va reconvertir en una cambra de servei que es comunicava amb l'exterior de l'edifici a través d'una porta oberta a la banda nord. El canvi en el projecte pot haver estat motivat per l'ampliació de l'edifici en època flàvia. En aquests moments es

construeix un gran peristil a la banda de llevant que devia implicar de retruc un desplaçament de molts dels espais representatius i, probablement també, del conjunt termal.

El gran pati nord

Al nord de l'edifici s'ha començat a posar al descobert un ampli espai obert que constitueix la continuació dels espais industrials situats també a ponent.

Una de les dades interessants que cal ressenyar és l'existència d'un mur nord-sud (M-308), situat immediatament al nord del mur M-256 i que separa l'espai en dos sectors. El parament actuaria com a mur de contenció, que separaria una zona baixa (est) d'una altra lleument més elevada.

L'anomenat A54 correspon a l'espai situat a llevant del mur M-308. És un espai molt afectat per les actuacions d'època contemporània, de tal forma que bona part del sector apareix destruïda per un gran forat realitzat a finals del s.XX.

Inicialment la banda sud d'aquest espai s'integraria dins l'edifici residencial i, de fet, el tram meridional del mur M-308 i el mur M-311 corresponen als límits originals de l'A45. En aquest espai es conserva fins i tot part del paviment de mosaic. El mur que actualment tanca aquest sector pel nord (M-257) és un afegit d'època baiximperial. Aquest mur es va bastir directament sobre el paviment de mosaic, sense cap fonamentació, recolzat contra el mur oest (M-256) i disposava d'una porta a l'extrem est, que posteriorment va ser tapiada.

A l'oest del mur M-308 se situa un ampli espai que hem dividit en dos àmbits, atenent al fet que s'han excavat per separat, tot i configurar un ampli espai obert. L'A55 se situa immediatament al nord de l'A43. En aquest espai s'han identificat alguns elements interessants, si bé tot sovint molt malmesos o parcials. Així, a tocar el mur M-308 s'ha localitzat un petit tram d'un paviment d'*opus signinum* que cal datar en el moment de construcció d'aquest mur i del M-309 -que tanca pel nord l'A43-, a cavall entre els ss. III-IV.

Dins aquest espai se situa una estructura semicircular que emmarca un camí que connec-

taria la terrassa inferior (A54) amb la superior (A53).

Pel que fa a l'àmbit 53, un ampli espai situat al nord dels A52, 37B i 51, el primer que cal assenyalar és la identificació d'una caixa d'escalles, situada a tocar el mur M-197. Una segona escala, més ampla, es va construir davant de l'A37, però d'aquesta solament se'n conserva el graó inferior.

Pel que fa als nivells superiors de l'A53, aquests se situen als ss. IV i V i corresponen a l'elevació del nivell de tot el sector, un fet que ja havíem constatat a d'altres espais del sector oest de l'edifici. En aquest sentit, el mur M-304, situat davant per davant del passadís A37 -fins al punt que en certa mesura el tanca- caldria interpretar-lo com un graó, fet que indicaria que en alguns moments els dos espais varen funcionar a cotes diferents.

A la zona s'han identificat dues pavimentacions. La zona sud estava pavimentada amb un sòl de morter blanc, que ha aparegut molt destruït i a clapes. La zona nord està ocupada per un paviment de grans lloses de pedra (aquest sector encara no està completament excavat). Entre ambdues pavimentacions s'hi han localitzat tres forats de planta circular, que corresponen a sengles encaixos per dolis. Aquests elements separarien els dos sectors i ambdues pavimentacions. Atès que no s'ha aixecat el paviment de lloses, solament s'ha pogut datar el paviment de morter. Aquesta pavimentació sembla situar-se a principis del s. IV.

En resum les campanyes de l'any 2017 han permès tancar i delimitar completament l'ala oest de l'edifici residencial, establir de forma clara l'existència d'un gran peristil a l'est de la zona excavada i començar a definir les zones obertes, de treball, situades al nord de la vil·la. L'existència del mur M-320 ens permet plantejar la possibilitat que a la zona oest continuaran apareixent tota una filada d'espais -segurament industrials- recolzats contra el mur de tanca de la vil·la.

Tampoc cal oblidar que per aquesta zona hauria d'entrar a la vil·la l'aqüeducte, provinent del sud-oest, que potser tingui alguna relació amb la canalització UE 2034. És aquest un tema que, com molts d'altres, s'hauran de clarificar en properes campanyes.

TREBALLS D'ADEQUACIÓ

L'any 2011, i atesa la troballa d'un ric conjunt de paviments de mosaic a la banda sud del jaciment, es va redactar un projecte d'adequació del sector. El projecte integral d'adequació va ser redactat pel Servei de Monuments de la Diputació de Girona sota la direcció de l'arquitecte Lluís Bayona i es van integrar en el marc dels projectes finançats per l'empresa d'autopistes ABERTIS, finançat a través de l'1 per cent cultural gestionats des del Ministeri de Foment. Aprofitat aquest projecte, no va poder ser fins a finals de l'any 2015 quan es va poder dur a terme la seva primera fase.

El projecte contempla la realització de diferents tasques: col·locació de cobertes protectores, consolidació i adequació dels diferents espais, i creació d'un circuit de visita.

Aquests treballs de consolidació i adequació – que encara no han finalitzat en el moment de redactar el present article – han estat realitzats per la brigada del Servei de Monuments de la Diputació de Girona i el restaurador David Mallorquí, amb el suport de l'Ajuntament de Sarrià de Ter.

Col·locació de cobertes protectores

El projecte inicial d'adequació contemplava la col·locació d'una gran coberta protectora al damunt del sector sud de la vil·la. En aquest espai varen aparèixer tot un seguit de paviments de mosaic i *opus signinum* que requerien protecció.

Aquesta gran coberta va ser col·locada en uns treballs realitzats a cavall entre els anys 2015 i 2016. La coberta, de més de 300 m², presenta una superfície realitzada amb plaques de vidre i s'assenta al damunt de solament quatre grans columnes. Aquest sistema, de gran complexitat i dificultat des del punt de vista tècnic, suposa una afectació mínima al jaciment i, a més, facilita la seva comprensió global, limitant al mínim els elements exògens i els obstacles visuals dins del conjunt.

Entre el moment de redacció del projecte i la seva execució, les excavacions havien crescut de forma important, ja que la superfície exca-

Figura 8. Tasques de col·locació de la coberta al sector sud de la vil·la.

vada supera actualment els 1.500 m² i en alguns dels espais havien aflorat nous sòls de mosaic i altres elements delicats, com *suspensurae* o restes de pintura parietal. Per aquesta raó, s'han col·locat tot un seguit de cobertes provisionals per protegir aquestes àrees, completament reversibles i que s'han construït de tal manera que facilitin la visita dels espais i no dificultin ni els treballs arqueològics i de conservació ni la seva posterior divulgació.

Consolidació i adequació dels espais

Més enllà de les campanyes anuals de consolidació d'urgència (i que són objecte d'un altre article en el present volum), un cop col·locada la nova coberta es varen iniciar els treballs de consolidació definitius dels espais protegits, que han anat des de la neteja intensiva dels diferents paviments fins a les actuacions sobre les diferents estructures. Aquestes darreres taques anaven encaminades a recuperar les cotes de circulació allí on calia.

Especialment importants han estat els treballs realitzats als espais perimetrals del clos arqueològic pe tal d'establir els seus límits. Cal tenir present que el jaciment se situa en un entorn urbà en pendent, envoltat de carrers, situats a diferents alçades, fet que obliga a un tancament del perímetre exterior per tal d'evitar esllavissades i altres problemes.

Un dels sectors on la intervenció ha estat més important és el de migdia. En aquest sector, el jaciment se situa un parell de metres per sota del nivell de circulació del carrer, i ha estat necessari construir un mur de contenció que serveixi de límit. Aquí s'ha emprat un sistema de plaques metàl·liques relligades amb fonamen-

tacions –o costelles- de morter.

L'altre sector on ha estat necessari actuar per definir el límit ha estat la banda occidental. En aquest espai s'ha aprofitat el propi mur perimetral de la vil·la (ja concebut inicialment com a mur de contenció) convenientment restaurat.

Creació d'un circuit de visita

El projecte contemplava la creació d'un circuit intern de visites. Aquest circuit requereix de tot un seguit de passeres que marquen un camí clar i definit i que, a més, estan concebudes per facilitar la circulació de minusvàlids. A finals de l'any 2017 s'han començat els treballs de construcció de la passera, tot i ser una tasca que segueix en curs en el moment de redacció de la present memòria.

CONCLUSIONS GENERALS

Tot i que sigui de forma molt resumida volem incidir en alguns dels elements principals de l'evolució de la vil·la, especialment pel que fa a l'edifici residencial.

L'origen de la vil·la se situa a mitjans del s. I aC. L'edifici s'estructura a partir de dos espais, un atri i una galeria porticada situada a llevant. En època augustal l'edifici és completament remodelat, si bé manté una estructura molt similar. L'atri i el porticat oriental segueixen constituint els elements estructuradors de l'edifici. El seu aspecte, però, havia de ser radicalment diferent. Els murs de pedra i fang de la fase precedent són substituïts per murs d'*opus caementicium* i *opus incertum*, mentre que es col·loquen nous paviments d'*opus signinum* amb *opus sectile* o mosaic. Aquest nou edifici disposa d'un conjunt termal, ubicat a l'angle nord-oest de l'edifici i que constitueix, ara per ara, l'exemple més antic d'aquesta mena d'instal·lacions fora d'un espai urbà al nord-est català.

En època flàvia l'edifici és reformat, amb la construcció d'un gran peristil a la banda oriental. Algunes de les sales es reformen, amb addicions de nous elements com l'absis de l'A15, o la construcció d'un nimfeu al pati meridional. Després d'un intent de remodelació no reeixit els banys són abandonats i, possiblement, traslladats a un altre sector de la vil·la, fora de

la zona excavada.

A finals del s. II dC la part excavada de la vil·la, que des d'època flàvia constituïa l'ala occidental d'un edifici molt més extens és completament remodelada. La nova edificació s'estructura a partir d'un gran *oecus* disposat en posició central. Les cambres de l'entorn s'adapten a la nova configuració i ubicació (ara constitueixen la part posterior de la casa). A la banda nord es construeixen dos apartaments bessons conformats cada un per una sala d'estar precedida d'un passadís i un petit *cubiculum*. També les estances ubicades a la banda sud, a l'entorn del pati amb nimfeu són remodelades. El nimfeu és modificat per poder-hi encabir dues galeries porticades que acaben conformant una mena de pseudoperistil, dotat solament de tres galeries porticades. Les cambres situades al nord i est semblen organitzar-se en dos apartaments formats per dues sales d'estar intercomunicades i sengles *cubicula*, un dels quals reaprofitava l'absis construït en època flàvia.

A partir d'aquest moment la zona oest de l'edifici, situat darrera l'*oecus* va quedar abandonat, convertit en un espai residual, integrat dins l'espai industrial. Aquest sector es va reblint al llarg del s. III i inicis del IV. A la segona meitat del s. IV es detecten canvis més profunds en l'edifici. Alguns dels espais són reconvertits en sectors industrials, com succeeix amb els dos apartaments situats al nord de l'*oecus* reconvertits en magatzems de dolies. El propi *oecus* es transforma en un espai industrial. Tot el sector situat a l'oest d'aquestes construccions és terraplenat, integrant-lo en el conjunt d'estructures del *torcularium* de la vil·la.

Les excavacions dels anys setanta del s. XX i les troballes realitzades a la necròpolis situada al nord de la vil·la (Llinàs *et al.* 2008) demostren una continuïtat en l'ocupació de l'espai, amb enterraments d'època visigoda i amb construccions i enterraments (localitzats al vessant del turó occidental) que allarguen l'ocupació fins, com a mínim, el s. VIII (Nolla *et al.* 2016, 486).

Pel que fa a la zona industrial, aquesta s'estén per l'oest i nord de l'edifici (i també devia ocupar el sector meridional, situat fora de la finca arqueològica). Poques són les dades disponibles fins al moment. Coneixem prou bé la fase final, quan un gran *torcularium* ocupa la banda oest de la vil·la, però poc podem resseguir de les fases anteriors. D'època republicana sola-

ment comptem amb indicis clars de l'existència d'una àrea d'emmagatzematge amb diversos dolis, però també alguna sitja. Pel que fa a les premses, sabem que aquestes (amb una configuració diferent a l'actualment visible) existien com a mínim des del s. II, tot i que pensem que hi eren presents des del moment de la mateixa fundació de la vil·la. De la fase del s. II en conservem alguns elements com dues grans fosses de maniobra pel contrapès que van ser obliterades al s. III, moment en què es devia canviar el sistema de premsa emprat.

Pel que fa a l'extrem nord, el que es comença a dibuixar és un extens espai obert, lligat a la producció i distribuït a diferents nivells. Una petita rampa comunicava aquest sector amb el situat a ponent que s'ubicava a una cota més elevada. Posteriorment aquests espais foren separats per un mur de contenció. Quan al s. IV es va elevar el nivell de circulació del sector situat entre el *torcularium* i l'edifici residencial es varen construir dues escales que permetien comunicar aquest nou espai amb el pati ja existent de la banda nord. Pel que fa al pati en sí, ara per ara les dades disponibles corresponen a la fase baiximperial, quan bona part de l'espai apareix pavimentat amb un enllosat. Una fila de dolies separaven aquest sector del més proper a l'edifici residencial.

Un dels elements que es comencen a configurar és una concentració d'estructures a la banda oest, construïdes contra el mur de contenció i tancament de la vil·la.

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS, J., TARRÉS, A., MONTALBÁN, C., FRIGOLA, J., MERINO, J. 2008, Pla de l'Horta (Sarrià de Ter, Girona): una necròpolis con inhumaciones visigodas en la Tarraconense oriental, *Archivo Español de Arqueología* 81, 289-304.

NOLLA, J. M., BURCH, J., PALAHÍ, L., AMICH, N. M., CANAL, E., CASAS, J., CASTANYER, P., SAGRERA, J., SUREDA, M., TREMOLEDA, J., VIVÓ, D., VIVO, J., COSTA, A., PRAT, M., SIMON, J., VARENNA, A. 2016, *Baix imperi i antiguitat tardana al sector nord-oriental de la prouincia Tarraconensis. De l'adveniment de Dioclecià a la mort de Carlemany (284-814)*, Girona.

PALAHÍ, L., NOLLA, J. M., VIVÓ, D. 2016, La vil·la del Pla de l'Horta i el *suburbium* de Gerunda, *Tribuna d'Arqueologia* 2013-2014, 38-59.

PALAHÍ, L., MALLORQUÍ, D., COSTA, A., NOLLA, J. M. 2016, Treballs a la vil·la romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter) 2014-2015, *XIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Banyoles, 231-242.